

ENTREN LES ESQUERRES LLATINOAMERICANES EN UNA NOVA FASE?

Ignacio Ramonet

Director de *Le Monde Diplomatique*

Ponència transcrita, pronunciada en castellà

La meva intenció seria presentar el panorama d'aquesta Amèrica Llatina avui, intentar interrogar-nos sobre la raó que les esquerres a Llatinoamèrica tinguin aquest sentiment de vent en popa.

El que està passant a Amèrica Llatina en particular des del punt de vista polític, però potser no només polític, és indiscutiblement, com tots nosaltres ho sentim, quelcom inèdit. Estem davant una situació política llatinoamericana inaugural, alguns fins i tot parlen d'una Edat d'Or que viu Amèrica Llatina en aquest moment i, essencialment, perquè després d'haver travessat períodes tan tràgics com els que es van viure en aquest continent fa poc, en definitiva, com s'explica que de sobtem en molts pocs anys, a tants països on semblava que era impossible que democràticament l'esquerra arribés al poder, com és possible que en tan poc temps l'esquerra hagi arribat al poder a Veneçuela, a l'Argentina, al Brasil, a l'Uruguai, a Bolívia i fins i tot a altres països on, en certa mesura, podem parlar de socialdemocràcia, tot i que sigui una socialdemocràcia molt moderada, com a Panamà amb el president Torrijos, o el propi Alán Gràcia a Perú, que malgrat tot és l'expressió d'un partit polític, l'APRA, que està a la Internacional Socialista. I fins i tot podríem dir alguns països on no triomfen les esquerres. Primer, en alguns no ho fan perquè probablement hi ha hagut frau manifest, com és el cas de Mèxic, i a d'altres tot i que no guanyen les esquerres però augmenten considerablement els seus vots respecte eleccions precedents, ha estat el cas en particular de Colòmbia, on va ser reelegit el president Uribe però l'esquerres va tenir el millor resultat des de feia molt de temps. I per altra banda hi ha una sèrie d'eleccions, acabem d'assistir a la reelecció de Lula d'una manera extraordinàriament folgada, amb probablement el millor resultat de la història electoral de Brasil si es confirmen les xifres de 55 milions de vots, ja havia estat elegit la darrera vegada amb 52 milions i era el millor resultat de la història de Brasil en les eleccions democràtiques, i també hi ha properes eleccions a Nicaragua, al novembre, i hi ha també eleccions a Veneçuela, a principis de desembre, i també a Veneçuela és molt probable que el president Chávez sigui reelegit i els sondejos indiquen que hi ha possibilitats, en tot cas a la primera volta, que el candidat sandinista, Daniel Ortega, sigui el millor situat.

Com és que això que ens sembla tan natural i fins i tot possible quan la història d'aquest continent cada vegada que un dirigent d'esquerra va guanyar les eleccions democràticament amb la intenció de fer reformes relativament moderades, però indispensables en països que tenen una desigualtat extraordinàriament elevada entre aquells que tenen la part principal del patrimoni i aquells que viuen amb menys de dos dòlars diaris (i s'estima que a Amèrica Llatina més de la meitat de la població viu amb dos dòlars o menys diaris), cada vegada que en alguns països hi ha hagut un candidat o un president elegit democràticament amb intenció de dur a terme algunes reformes estructurals en relació amb la propietat o ha estat derrocat per un cop d'estat o ha estat derrocat per una intervenció exterior i, en general, totes aquestes experiències s'han traduït en tragèdies polítiques i tragèdies humanes.

Podem recordar alguns casos, el cas més antic potser en els darrers seixanta anys és el de Jacobo Arbenz, president democràticament elegit a Guatemala i que perquè intentava realitzar una cosa tan necessària en aquell país com és una reforma agrària va ser derrocat per una intervenció apadrinada per Estats Units i, per tant, la reforma no es va poder dur a terme, amb les conseqüències que això va portar després. Deu anys després, al Brasil, el president João Goulart, que també intentava dur a terme una sèrie de reformes, es va veure obligat també a dimitir per la pressió dels militars tampoc la perspectiva de transformar pacíficament,

democràticament, les condicions econòmiques, socials, d'un gran país com Brasil no es van poder realitzar. Un any després, a Santo Domingo, a la República Dominicana, on el president Juan Bosch, que havia estat democràticament elegit i que intentava dur a terme una sèrie de transformacions socials, també va haver d'enfrontar-se a una insurrecció militar i a més ràpidament hi va haver una intervenció d'Estats Units i va ser derrocat. I finalment, el cas més cèlebre, més conegut, és el de Xile, el 1973 el president Allende, de la Unitat Popular, que havia estat elegit dos anys abans amb un programa de transformació social, també va ser derrocat pel cop d'estat que tots coneixem, aquell nefast 11 de setembre.

És a dir, que veiem com fins avui dia, de fet, cap experiència d'esquerra ha pogut durar relativament alguns anys, o en tots cas cap president d'esquerra pràcticament ha pogut arribar al final del seu mandat sense ser derrocat o sense ser objecte d'un cop d'estat. L'única experiència d'esquerra que ha pogut mantenir-se és l'experiència cubana, que és una experiència molt particular, primer perquè la revolució no és el resultat d'una elecció sinó que és el resultat d'una guerra contra una dictadura extremadament cruel i també perquè l'evolució d'aquest grup polític que pren el poder entorn de Fidel Castro i del Che Guevara el 1959 no sabem com hauria estat l'evolució d'aquesta experiència si no hi hagués hagut immediatament una intervenció militar, amb el desembarcament el 1961 de tota una sèrie de comandos formats i recolzats per Estats Units, si no hi hagués hagut l'hostilitat permanent d'Estats Units, l'embargament comercial, etc., totes les pressions que hi ha hagut sobre Cuba que ha obligat, per protegir aquest projecte de transformació econòmica i social, a prendre una via molt singular, molt particular. Però d'altra banda, l'exemple cubà ens serveix per veure a quins extrems han hagut d'arribar precisament els qui a Amèrica Llatina han estat favorables a transformacions socials importants per poder preservar aquest objectiu.

Llavors, si això era tan complicat com ho estem veient ara en aquests exemples, si pràcticament des de la segona meitat del segle XIX no ha pogut cap partit, cap organització política, cap dirigent polític, mantenir-se al poder amb transformacions importants sense tenir dificultats i sense acabar sent derrocat, què passa en aquest moment per què hi hagi tantes experiències d'aquesta mena i que, en definitiva, s'estiguin desenvolupant malgrat les dificultats que puguin tenir? No ens oblidem que el president Chávez va haver de suportar una temptativa de cop d'estat l'abril de 2002, i se sospita a més que els Estats Units estaven darrere d'aquest cop d'estat. I per altra banda, actualment els rumors sobre un eventual cop d'estat a Bolívia són extremadament forts. No vol dir que siguin certs, ni que anunciïn quelcom ineluctable, però en tot cas sí que es parla d'aquestes possibilitats de cop d'estat. Però per exemple Lula ha pogut ser reelegit sense que s'hagi tornat a parlar d'aquesta amenaça, tot i que sí se'n parlava la primera vegada que va ser elegit el 2001, i tampoc en definitiva es parla d'amenaçes de cop d'estat cap a experiències com la d'Argentina, com la d'Uruguay o altres.

És a dir, estem en un context molt diferent, totes aquestes experiències són molt diferents unes de les altres, són molt singulars en la mesura en què participen de la pròpia història nacional i que, tot i que nosaltres de vegades des d'Europa veiem Amèrica Llatina com un tot homogeni, és evident que Amèrica Llatina no és homogènia, que hi ha vint Amèriques Llatines, tantes com Estats llatinoamericans i tantes com societats llatinoamericanes, per tant cadascuna d'aquestes experiències té el seu particularisme. Però en tot cas el que sí veiem, d'una manera clara, és que el que semblava impossible abans, és possible ara. I llavors, què és el que ha passat, què és el que permet que el que no era possible abans sigui possible ara? Jo voldria que dediquéssim alguns moments a reflexionar entorn d'això.

Primer, crec que Amèrica Llatina arriba al final de dos cicles precedents, hi ha hagut dos cicles molt diferents, diguem des del final dels anys 50, per prendre la data de la revolució cubana com una data que indiscutiblement marca una mica a Amèrica Llatina un abans i un després, hi ha hagut dos cicles que es caracteritzen essencialment perquè en aquest continent, que només ha conegut l'explotació, llegeixi's l'explotació colonial i després l'explotació neocolonial, amb diversitats, amb països molt diferents els uns dels altres, el fet de voler realitzar reformes ràpidament condueix, en particular els anys 60 i 70, a desenvolupar per part de les esquerres, unes esquerres que a més es troben a partir dels anys 60 molt ràpidament dividides en la mesura en què es produeix a Amèrica Llatina el gran cisma del socialisme internacional, sobretot després del trencament entre la Unió Soviètica i Xina, i que aquest trencament es tradueix també a Amèrica Llatina en dissensions en el si de les esquerres. I a partir d'aquí hi ha

efectivament diverses vies, la via política que aposta per una vida institucional normal que permeti l'esquerra potser arribar al poder mitjançant eleccions, o bé la via de les guerrilles, que s'anomenarà la teoria foquista i l'encarnació més popular i més cèlebre de la qual és la d'Ernesto Che Guevara. Als anys 60 es desenvolupen guerrilles pràcticament a tots els països d'Amèrica Llatina, amb poques excepcions. És un moment en què els països llatinoamericans amb democràcies de tipus institucional, però amb democràcies que no encarnen el projecte d'una democràcia social o d'una democràcia econòmica, o d'una democràcia educacional, sinó una pura democràcia de façana, i no estan disposades a realitzar les transformacions que la societat els hi està reclamant, i en aquets context a més han trencat a instàncies dels Estats Units amb Cuba per aïllar-la, per aïllar aquesta experiència. Tots els països llatinoamericans trenquen amb Cuba amb l'excepció de Mèxic, i el fet és que efectivament una de les respostes precisament de Cuba en aquest moment –se l'acusarà d'exportar la revolució- és que a molts països es desenvolupen unes guerrilles, a Amèrica Central, a Amèrica del Sud, hi ha guerrilles a Veneçuela, a l'Argentina, al Brasil, guerrilles urbanes, guerrilles a l'Uruguay, guerrilles urbanes també essencialment, a Bolívia, òbviament a Colòmbia, on ja existien abans. Colòmbia és un cas a part des d'aquest punt de vista en la mesura que el conflicte colombià té un origen molt particular amb l'assassinat del líder liberal Gaitán el 1948, que dona lloc al que es va anomenar la violència i, efectivament, a aquesta guerrilla inacabable, que per altra banda és l'excepció que confirma la regla de que aquest cicle va acabar.

Les respostes a aquestes guerrilles que van estenent-se per tota Amèrica Llatina o Amèrica Central són polítiques, s'anomenaran polítiques de seguretat de l'estat o de seguretat nacional, són polítiques en les quals els militars exerciran essencialment la direcció de la repressió, la direcció de la política en una perspectiva o bé en la que prenen el poder o en la que, per altra banda, protegeixen el poder, i que és la manifestació en aquest període de la guerra freda a Amèrica Llatina, en la qual els Estats Units es recolzen en governs militars, els exemples més manifestos dels quals són els de Brasil, Argentina, Uruguay i Xile, per dur a terme una política de repressió contra qualsevol tipus de manifestació d'esquerres, amb el pretext de que qualsevol pas cap a l'esquerra apropa el comunisme i qualsevol establiment de comunisme en una país transfereix un aliat més a la Unió Soviètica. Amb aquesta mena de raonament que és la política de seguretat nacional es du a terme aquesta repressió i les esquerres es veuen perseguides, asfixiades, empresonades, torturades, assassinades en molts casos o exiliades massivament. En paral·lel a això es produeix el que es va anomenar l'Operació Còndor, que és aquesta mena d'internacional policial que es crea a Amèrica Llatina, en la qual els militars i les policies dels països dirigits pels militars s'intercanvien els fixers, i s'intercanvien els presoners, per intentar reduir i dispersar, en una aparença de legalitat, a totes les víctimes d'aquesta repressió. Així es practica massivament la política dels desapareguts, que no està tan allunyada del que està fent ara la CIA amb les presons secretes i amb les persones que desapareixen, i sabem que en són centenars, segrestats per uns policies de vegades de països democràtics, cedits a països autoritaris i que desapareixen després en la diversitat d'aquestes presons secretes. Això mateix es va practicar a Amèrica Llatina a gran escala els anys 60 i 70 i, efectivament, això va crear una impossibilitat per a les esquerres legítimes o legals llevat en alguns països, Veneçuela per exemple que es va beneficiar des de la caiguda de Pérez Jiménez d'una aparent democràcia, i altres països d'Amèrica Central com han estat Costa Rica, etc., i/o esporàdicament en tal o qual país, però la norma era aquest terror respecte les esquerres. Tot això en el marc de la guerra freda i en el marc d'un apadrinament general de les Forces Armades llatinoamericanes com a braç de la repressió ideològica, apadrinades pels Estats Units, amb les mateixes tècniques de vigilància, les mateixes tècniques de repressió, etc.

És obvi que aquesta època acaba al final dels anys 80, entre el final dels anys 70 i el final dels anys 80 poc a poc es va extingint aquesta fase, en la mesura en què les esquerres han estat derrotades, terroritzades, i que no tenen una expressió política ambiciosa, que la major part de les vegades s'ha reconvertit en un moviment social. És molt interessant veure com les esquerres a Amèrica Llatina, quan no poden expressar-se políticament, com no van poder en el curs d'aquests decennis, s'expressen com a moviments socials extremadament poderosos, moviments socials a ciutats, camperols, moviments socials indígenes, etc., que porta poc a poc el sistema a pensar que es pot passar sense risc a unes democràcies en la mesura en què la democràcia serà merament política, com a façana, i no hi haurà canvis estructurals que ja no es reclamen, les guerrilles han estat derrotades i les esquerres ambicioses han estat acorralades.

En aquest context comença el segon cicle. Primer és el cicle de guerrilles i de repressió, el segon cicle és el que podríem anomenar el cicle del neoliberalisme a Amèrica Llatina. És un cicle en el qual amb el retorn de les democràcies, a mesura que van retirant-se les dictadures militars, que en pocs casos són derrocades per insurreccions, sinó que en molts casos es retiren amb la convicció de que no hi ha risc de que les esquerres tornin al poder. El cas més emblemàtic evidentment és el de Pinochet a Xile quan es retira després d'un plebiscit que perd el 1989, amb una societat molt mobilitzada però amb partits d'esquerra extremadament tímids, llavors a molts països apareix la idea de que es podrà aplicar aquest model neoliberal o ultraliberal que havia començat en definitiva històricament a aplicar-se a Xile. Aquest model s'aplicarà potser amb més radicalitat que a cap altre continent a Amèrica Llatina. És a dir s'aplicarà efectivament per exemple a Bolívia, d'una manera força radical amb el primer govern de Sánchez de la Masa. S'aplicarà al Perú amb Fujimori, que havia proposat un programa populista contra el candidat Mario Vargas Llosa que proposava un programa ultraliberal franc i obert, evidentment a l'Argentina amb Carlos Ménem, també al Brasil amb Collor de Melho, etc., i a Veneçuela també amb Carlos Andrés Pérez. És a dir, a molts països candidats de dreta o de centre i fins i tot d'esquerra, és el cas de Carlos Andrés Pérez a Veneçuela, un candidat socialdemòcrata, duen a terme polítiques ultraliberals de vegades més radicals. Evidentment Carlos Ménem és peronista i vostès ja saben que el peronisme ho té tot i el seu contrari, llavors Ménem du a terme una política molt ultraliberal, potser és el cas més extrem de neoliberalisme que hi ha hagut a Amèrica Llatina, i aquestes experiències dutes a terme en un marc democràtic es tradueixen en definitiva en un desmantellament de l'Estat que no repetirem aquí que tothom sap què és el neoliberalisme a la pràctica, un desmantellament dels serveis públics, una transferència del patrimoni nacional en termes de riqueses als inversors estrangers, una cessió dels serveis estratègics del país: electricitat, telèfons, distribució d'aigua, autopistes, aeroports, ports, etc., venuts a empreses generalment estrangeres, reducció del nombre de funcionaris, etc., que aquestes polítiques que es presenten en aquella època com les polítiques més modernes, i es presenten com a polítiques modernes en el context internacional, perquè així les presenta el Fons Monetari Internacional, el Banc Monetari, així les exigeixen les grans nacions del Nord. Això es tradueix en un veritable desastre en termes de renda per càpita pels ciutadans. Per exemple algunes xifres donades pel propi FMI entre els anys 60 i 80, la renda per càpita augmenta a Amèrica Llatina de 82%, el 82% no representa gran cosa, però de 1980 a 2005 per exemple, en els darrers 25 anys, gairebé no ha augmentat del 10%, és a dir, durant la gran època neoliberal no hi ha hagut augment de la renda per càpita. D'altra banda, el creixement del Producte Interior Brut (PIB) per exemple que va ser de 5,32 als anys 60 i de 5,86 als anys 70, en el període neoliberal passa a ser d'1,18 als anys 80 i només 3,05 als anys 90. És a dir, que no només hi ha una despossessió del que constitueix l'estructura de la propietat de l'Estat en aquests països durant aquests anys sinó que a més hi ha un empobriment amb la reducció del nombre de persones pertanyents a la classe mitjana i la caiguda en la pobresa o en la misèria.

A molts països la majoria d'aquestes experiències neoliberals s'han traduït en insurreccions populars que finalment han dut la població senzillament no només al carrer, no només a la protesta, sinó a exigir la renúncia d'una sèrie de dirigents democràticament elegits. Així hem vist ser derrocats a presidents a l'Equador, al Perú, a Bolívia diverses vegades, i a l'Argentina, presidents democràticament elegits, o bé perquè ells mateixos practicaven aquestes polítiques ultraliberals o bé perquè simplement mantenien aquestes polítiques ultraliberals. Potser el punt d'orgue, el zenit d'aquesta protesta, va ser al desembre de 2001 quan la insurrecció de la població de Buenos Aires condeix a la renúncia del president De la Rúa, que no ha estat el més ultraliberal però que estava disposat a pagar el deute, estava disposat a seguir una mica amb la política de Ménem i no havia pres suficients distàncies enfront una població exasperada pel doble mandat ultraliberal de Carlos Ménem. Crec que aquesta caiguda de les polítiques ultraliberals a l'Argentina sigui el simètric per Amèrica Llatina del que va ser a Europa per exemple la caiguda del Mur de Berlín en certa mesura, que són coses que no tenen a veure directament però sí simbòlicament, en la mesura en què per a Europa la caiguda del Mur de Berlín és l'abandonament definitiu de polítiques dogmàtiques, autoritàries, de polítiques que no tenen el consens de la població, que es fan en principi pel benefici de la població però en contra d'ella, doncs igual passa a Amèrica Llatina amb el dogmatisme ultraliberal. I de fet a partir d'aquest moment és quan veiem que les esquerres aniran guanyant progressivament les eleccions, sempre amb programes que o bé critiquen radicalment un programa neoliberal o bé

estan disposades a humanitzar o a reformar o a corregir els excessos del projecte neoliberal. En tot cas, l'arribada de les esquerres al poder, excepte la veneçolana, que té una trajectòria molt particular, donat que la primera elecció guanyada pel president Chávez és el 1998, però llevat aquesta victòria les altres victòries es produeixen després d'aquest gran moment de tensió, d'aquest gran moment polític d'Argentina al desembre de 2001, i pràcticament les eleccions que condueixen a l'elecció de Lula es duen a terme en la continuïtat d'aquesta situació argentina. És a dir que aquests dos factors, dos cicle precedents, i en particular el desgast de l'experiència neoliberal, crec que són els que expliquen en part el que les esquerres hagin pogut arribar amb un programa molt moderat en la majoria dels casos, un programa relativament prudent de transformació social.

Queda la darrera pregunta o queda l'altra pregunta que és, però per què?, perquè ja hem vist que arribar al poder havia estat possible en la història d'Amèrica Llatina per a les esquerres, el més difícil era mantenir-se en el poder en molts casos, i sobretot perquè la política d'Estats Units respecte a Amèrica Llatina tenia una influència considerable. Jo crec també que un factor que permet el que està passant és el fet que Estats Units estigui distret i que finalment no hagi fet d'Amèrica Llatina, com ho va fer en els anys 60, el centre principal del seu interès polític. Durant la guerra freda, els Estats Units van estar ocupats en diversos fronts, fent dues guerres extremadament importants, una a Corea i una altra a Vietnam, però mentre seguien vigilant amb el major interès el que passava a Amèrica Llatina, amb l'ajuda relleu de les burgesies nacionals i sobretot dels exèrcits nacionals com hem dit abans, vigilant el que ells anomenen el pati del darrere, que és el territori on es troben les matèries primeres que necessiten i també els mercats que necessiten. Però en aquests darrers anys, aquests cinc o sis anys, els Estats Units han estat molt ocupats en altres fronts, en particular en el que succeeix a l'Orient Mitjà, sobretot des de l'11 de setembre de 2001. L'11 de setembre marca, des d'aquest punt de vista, un canvi per aquesta Administració, aquesta Administració acaba pràcticament d'arribar al poder, el president Bush ha entrat en funcions al gener de 2001, i vuit mesos després es produeixen aquestes horribles atemptats de l'11 de setembre i tot el seu primer mandat i el seu segon mandat estaran mobilitzats per la lluita contra el terrorisme internacional, etc., però localitzats al Pròxim Orient, on ha dut a terme dues guerres, la guerra d'Afganistan i la guerra d'Iraq, i on la situació a l'Iraq no li permet imaginar un tercer teatre. Per això, d'altra banda, és difícil imaginar un teatre a Corea del Nord, un teatre a l'Iran, tot és possible però és complicat. I per tant, el fet que els Estats Units no tinguin la possibilitat en aquest moment de dur a terme diverses guerres, tot i que sigui a l'Amèrica Llatina, evidentment no s'hagués tractar d'un tipus de guerra com la de l'Iraq, però una guerra de baixa intensitat, amb un ús dels serveis d'intel·ligència intens, com la que va tenir lloc als anys 60, hagués estat possible.

També s'ha de dir que la desaparició de la Unió Soviètica es tradueix per a les esquerres a Amèrica Llatina per una posició diferent, per exemple les guerrilles abandonen la guerra, no es pot explicar d'una altra manera perquè les guerrilles a El Salvador o les guerrilles a Guatemala, sobretot a El Salvador, on la guerrilla tenia un veritable territori guanyat, era una veritable força al país, etc., on a més havien posat a punt tècniques de combat que les feien gairebé invulnerables, etc., perquè de la nit al dia es decideix passar a un projecte de construcció política, de negociació política, a un desmantellament de la guerrilla i passar a una fase diferent, indiscutiblement perquè la Unió Soviètica no hi és, perquè no hi ha un camp socialista, perquè ni tan sols Cuba, que a més no havia exercit aquesta funció respecte El Salvador tot i que sí li dona suport ideològic, etc., evidentment no hi havia reraguarda, diguem, i per tant el context d'enfrontament obert entre les esquerres i les dretes a Amèrica Llatina desapareix. Repeteixo que el context colombià és molt particular, no entre en el marc del que estem dient perquè Colòmbia té una història, des d'aquest punt de vista, que té a veure amb la seva trajectòria anterior i per això es perllonga probablement fins ara. Però sobretot les dues grans guerrilles on els Estats Units estaven molt implicats militarment, com és el cas d'El Salvador i Guatemala, aquí hi ha una pacificació i, per altra banda, el país on ells tenien una dificultat també singular que és Panamà, on hi havia el govern del president Noriega, els Estats Units fan la darrera intervenció que han fet a Amèrica Llatina pròpiament dita que és la de desembre de 1989 per derrocar el president Noriega i per instal·lar un govern que els hi fos més favorable.

A partir d'aquí, tampoc hi ha una necessitat d'intervenció militar per part d'Estats Units que estan, com hem dit, ocupats al Pròxim Orient, però les esquerres també saben, en funció d'aquesta llarga experiència, que hi ha projectes que no es deuen explicitar. Per exemple

observem que la paraula revolució, apart dels veneçolans, no s'utilitza, els brasilers no diuen que estan fent la revolució, o els argentins, o ni tan sols els bolivians, i, per altra banda, i com deia abans, totes aquestes esquerres tenen un programa molt moderat de govern, el propi president Chávez, una experiència de la qual en parlarem aquí, experiència que conec relativament bé, a cap país d'Amèrica Llatina on estan governant les esquerres des de ja fa diversos anys, a cap d'aquests països, amb una excepció que confirma la regla, hi ha hagut nacionalitzacions. El president Chávez a Veneçuela, que és el que més temps porta governant d'aquestes noves esquerres emergents, ja són vuit anys, mai no ha nacionalitzat res, quan abans la regla d'un govern d'esquerres quan arribava al poder era nacionalitzar o fer una reforma agrària molt radical que creava dificultats amb els propietaris de terres o amb els propietaris estrangers de terres. Això és el que porta el cop d'estat contra Jacobo Ardenz, el que porta els Estats Units a trencar amb Cuba pel projecte de nacionalització de les terres de la United Fruit, etc., les grans plantacions sucreses. Però ni tan sols Lula ha fet una reforma agrària com la seva base social i la seva base electoral, el Moviments dels Sense Terra en particular, els camperols sense terra, li exigien i deia en el seu programa. És a dir, la majoria dels governs, llevat Evo Morales, que ha realitzat el que deia en el seu programa però que ho està fent amb molta prudència i amb molta negociació, és el primer que ha dit davant els crits que han sorgit a tot arreu quan va anunciar que nacionalitzaria el gas i el petroli, que de totes maneres serien nacionalitzacions amb indemnització, és a dir, no es tracta de nacionalitzar com van fer altres governs sense indemnització perquè es partia del principi que els que posseïen aquestes riqueses nacionals havien ja tret benefici suficient durant els anys en què havien explotat aquestes riqueses nacionals i que no mereixien ser indemnitzats. Això ni tan sols Evo Morales, que és l'únic que ha proposat, repeteixo, una nacionalització. No hi ha nacionalitzacions a l'Uruguai, no les hi ha a l'Argentina, ni al Brasil, ni a Veneçuela, i per tant els programes tradicionals d'una esquerra d'esquerres no són els que s'estan duent a terme en aquest moment a Amèrica Llatina.

És a dir que tenim una esquerra que ha après del que ha passat en èpoques successives i que tampoc vol jugar amb foc. El propi president Lula, per exemple, com s'ha vist ara en totes aquestes discussions entorn la seva experiència, ha governat amb dues ales contradictòries en el si del seu propi govern, amb ministres ultraliberals en les funcions econòmiques, ministre d'Economia, ministre de Finances, Banc Nacional, etc., i per altra banda, amb ministres radicals d'esquerra en els ministeris socials, i ha fet cohabitar en el seu govern aquestes dues ales que aparentment són contradictòries. El president Lula, els governs del president Lula han pagat el deute, cosa que abans semblava també un criteri fonamental, si l'esquerra arribava al poder no paga el deute, per què? perquè el deute ja està pagat, que és el que va fer Kirchner al principi, però després de la negociació, després d'acceptar un termini donat pel Fons Monetari Internacional s'ha anat pagant i paradoxalment Lula ha pagat més el seu deute que el propi Cardoso, que era el president precedent, que aplicava una política ultraliberal tot i teòricament que era socialdemòcrata. Com veiem, el president Chávez, segueix tenint una relació de comerç exterior molt seriosa, que ningú posa en dubte, i efectivament el primer comprador de petroli veneçolà són els Estats Units, i això no s'ha posat en dubte, al contrari, es posaria en dubte si els Estats Units tinguessin actitud agressiva.

És a dir, es duen a terme transformacions socials importants en el pla de l'augment del salari mínim, a Veneçuela molt més, perquè a Veneçuela, que és l'únic país on es parla de revolució, sí que hi ha transformacions molt importants que s'estan duent a terme en termes de repartiment de terres, en termes de cessió de poder polític a la ciutadania, etc., però en un marc que és el marc constitucional, tot i que sí que es va modificar la Constitució, democràticament. Mentre que a països com l'Argentina, els argentins diuen que el peronisme és infinit, i efectivament el president Kirchner ve del peronisme però és el que s'anomena un peronista d'esquerra, el president Kirchner ni ha cedit a l'extrema esquerra populista o popular del moviment social argentí, és a dir els "piqueteros" no estan al poder, el president Kirchner ha intentat malgrat tot defensar unes polítiques econòmiques que, preservant la sobirania econòmica argentina, la seva relació amb el FMI, i preservant també el mercat nacional, rebutjant l'ALCA, en la mesura en què l'ALCA, com vostès saben, és l'Àrea de Lliure Comerç de les Amèriques, aquest projecte d'Estats Units de recuperar els mercats llatinoamericans per integrar-los en una àrea de lliure comerç que vagi d'Alaska a Terra de Foc. És la millor manera d'envair Amèrica Llatina de productes nord-americans, de protegir aquest mercat contra la introducció de productes o serveis europeus o asiàtics i, evidentment, de mantenir aquest

mercat captiu. Òbviament, els països del MERCOSUR, és a dir, Brasil, Argentina, Uruguai, Paraguai, ara Veneçuela, i dos observadors que són Xile i Perú, si mal no recordo, en tot cas el nucli del MERCOSUR ha rebutjat l'ALCA però els Estats Units ara el que estan fent és negociar país per país per intentar imposar en una relació bilateral, on ells dominen totalment, els que s'anomena els TLC, el Tractat de Lliure Comerç, però unilateral per país, ho han aconseguit amb Colòmbia i estan intentant realitzar-los amb molts països.

Per exemple també, quan dic que aquestes esquerres són esquerres relativament moderades, és un miracle que estiguin al poder, però són esquerres que no estan arribant al poder amb el projecte de realitzar un canvi estructural radical, de la nit al dia, i sobretot de transformar l'estructura de la propietat. Molts poden desitjar que els sandinistes arribin al poder el 5 de novembre proper, a les eleccions, però el programa de Daniel Ortega és un programa molt moderat també, i de fet els sandinistes pràcticament cogovernen a Nicaragua perquè governen les principals ciutats, dominen alguns sectors de l'economia i del poder polític, dominen les Forces Armades, és a dir que tampoc estaven totalment fora del poder i que, en certa mesura, si arribessin al poder demà no seria el retorn de la revolució sandinista al poder, és el que vull dir. Evidentment hi hauria canvis importants a Nicaragua en matèria de salut, en matèria d'educació, en matèria també de desenvolupament del cooperativisme agrari, etc., indiscutiblement, però no seria el retorn de la revolució sandinista amb el seu projecte de transformació radical.

Estem davant una esquerra variable, relativament moderada i variable, una esquerra que es recolza molt més en els moviments socials que en partits estructurats i organitzats, una esquerra d'organització o de fronts populars, per exemple a l'Uruguai és el Frente Amplio, que és una organització creada per lluitar contra la dictadura militar i en la qual hi són presents tota una sèrie d'organitzacions polítiques, tota una sèrie de famílies polítiques. Però també a molts països es governa amb partits, el propi Lula no ha governat sol, perquè el PT mai no va tenir la majoria ni a l'Assemblea Nacional ni al Senat, per tant ha governat amb partits moderats i fins i tot amb partits de dreta, i no s'oblidin de que Lula es va presentar a l'elecció precedent amb un vicepresident liberal. El propi Daniel Ortega, en aquest moment, es presenta amb un vicepresident molt liberal, que havia estat a més el que li va fer un gran procés perquè Daniel Ortega havia ocupat la casa en què hi viu avui dia, en aquell procés es va parlar de corrupció, etc., i el propietari de la casa que va ocupar, una casa relativament gran, era aquest senyor liberal i ara és vicepresident. És a dir, són partits molt heterogenis, molt diferents, que es recolzen en moviments socials molt vius però aquests moviments socials no estan forçosament al poder.

Per una altra banda hi ha una altra corrent de la qual no hem parlat gaire però que és molt important que és el que podríem anomenar el moviment indigenista. Potser una de les característiques més singulars de l'Amèrica Llatina d'avui sigui el que alguns anomenen el despertar indígena i altres, en realitat, la irrupció d'organitzacions indígenes molt ben constituïdes. Amèrica Llatina no va conèixer una veritable descolonització, les independències d'Amèrica Llatina són semblants al que va passar a Àfrica del Sud, que també era un país independent però on les elits blanques i colonials van ser les elits que van conduir la guerra d'independència. És a dir, que són els colons, igual que a Estats Units, a Estats Units no són els pells roja, habitants històrics, els que s'independitzen del Regne Unit sinó que són els descendents d'anglesos els que se separen d'Anglaterra, i els pells roja desapareixen pràcticament. A Amèrica Llatina passa igual, no és com la descolonització africana –excepte Àfrica del Sud-, on no són els blancs que vivien a Senegal els que es queden amb el poder senegalès sinó que són els habitants d'Àfrica els que s'alliberen. A Amèrica Llatina són els criolls, és a dir descendents d'espanyols, els que se separen d'Espanya, i són els que gestionaran durant pràcticament un segle i mig les independències i els que es constituïran en elits, després amb elements importants també d'Europa, emigracions successives d'Europa, però és una població blanca, occidentalitzada la que constitueix les elits tradicionals i perennes d'Amèrica Llatina. Això gairebé sense excepció en el conjunt d'Amèrica Llatina, amb el problema del mestissatge a Mèxic, on hi ha una singularitat des d'aquest punt de vista, però que no anul·la la resta, governen els descendents de blancs amb mestissos, però els blancs europeus no han desaparegut. I tot i que sempre sigui una mica xocant, i ho admeto, parlar en termes ètnics, per a la població indígena, en particular andina, aquesta qüestió en els darrers anys ha estat una qüestió central. I a molts països existeixen moviments indígenes que

reclamen avui dia l'expulsió dels no indígenes, com hi ha hagut un moviment a Bolívia, tot i que minoritari, que ho expressava, com pot haver-ho a l'Equador. Aquest moviment que es va organitzar sobretot molt bé a l'Equador amb la CONAIE (Confederació de Nacionalitats Indígenes de l'Equador) i que va arribar al poder malauradament no va funcionar per aliar-se amb algú com Lucio Gutiérrez, que no va donar resultat, però sí que ha quallat amb Evo Morales, on a la vegada està el moviment social indigenista, perquè a Bolívia no es pot ser un moviment social si no s'és un moviment indigenista, i per altra banda l'esquerra tradicional, obrera i tradicional de les elits urbanes, en part d'origen occidental o blanc, que estan barrejades, i Morales fa una mica la síntesi d'aquests dos moviments. Però el moviment indigenista és quelcom que ve existint a Amèrica Llatina i, tot i que no sigui extremadament just dir que es tracta d'un moviment que en definitiva està reivindicant una humiliació de 500 anys, per a milions d'indígenes aquesta reivindicació és una realitat i és una realitat amb la qual s'ha de comptar avui dia a molts països. I sobre aquesta mena de bases, a Perú, el principal candidat a la primera volta, que és com se seleccionen els candidats, era un candidat, Ollante Humala, que tenia també aquest discurs en el seu projecte de transformació social. És a dir, que avui hi ha una base electoral, en tot cas social, una base política que escolta aquesta reivindicació indigenista dins el marc de les reivindicacions socials llatinoamericanes.

Darrera característica que mostra que les coses són molt diferents, que no és només una reivindicació indigenista sinó que és més aviat una reacció indigenista enfront el menyspreu del qual els indígenes o els no blancs han estat objecte a Amèrica Llatina. Quan va començar a organitzar-se l'oposició contra Chávez el que se li reprotxava precisament era el no ser blanc, les elits blanques veneçolanes el tractaven de mico, un insult racista, i hi havia en el discurs antichavista a Veneçuela una dimensió racista indiscutible contra el president Chávez. Si vostès veien imatges de les manifestacions contra Chávez eren imatges essencialment, 90-95% de blancs, i per tant aquest rebuig, que és el que també produeix aquest moviment o un aspecte d'aquest moviment.

Tercer aspecte, aquestes esquerres són molt diferents perquè s'alimenten dels moviments socials, tan rics, tan importants a Amèrica Llatina en aquests darrers 40 anys, moviment indigenista i, per altra banda també, aquesta idea de la democràcia participativa, que curiosament a França en aquest moment hi ha la preparació de les eleccions presidencials i la candidata Segolène Royal ha parlat de la possibilitat de participació dels ciutadans a les decisions polítiques, i hem vist com un concepte vingut d'Amèrica Llatina està introduint-se en les pràctiques europees. La democràcia participativa és una invenció brasilera, del PT en particular, que es crea a Porto Alegre i sobretot practicada en el marc del pressupost, l'estudi del pressupost. Quina és la idea? La idea és que les nostres democràcies són ara democràcies de societats sofisticades, on els ciutadans són electors però ocults i que per tant no poden acceptar o no accepten fàcilment o accepten cada vegada menys fàcilment lliurar un xec en blanc en certa mesura a un candidat, qualsevol que sigui aquest candidat elegit, perquè faci el que vulgui durant el seu mandat. Per què la majoria de les vegades el candidat presenta, o la candidata, un programa i després no el respecta perquè ha estat elegit i ja no té més explicacions a donar fins passats quatre, cinc o sis anys.

Què es la democràcia participativa? És el fet de que cada vegada que s'han de prendre decisions importants, sobretot si no estan en el programa o si són contràries al programa del candidat o la candidata, que hi hagi de nou una consulta popular, que es consulti d'alguna manera, mitjançant una representació, etc. Això s'ha estès molt per Amèrica Llatina. I aquestes insurreccions populars que hem vist han derrocat set o vuit presidents democràticament elegits, perquè els ciutadans han considerat que no aplicava el programa pel qual havia estat elegit o que traïa el programa pel qual havia estat elegit. Això és una realitat avui dia a Amèrica Llatina on hi ha una gran voluntat popular de que hi hagi una major participació, no es nega la legitimitat de la democràcia representativa, que és la democràcia que coneixem i defensem, però que a aquesta s'hi afegeixi una dosi més o menys important de democràcia participativa. Tot això vol dir moviments socials, moviment indigenista, democràcia participativa, tot això a l'únic país on es concentra i es manifesta d'una manera molt particular en el marc d'una dinàmica original és en la revolució bolivariana a Veneçuela, però tot això està present en el conjunt d'aquestes esquerres emergents que veiem avui dia a Amèrica Llatina. Moltes gràcies.